

utopične ideje, da lahko kot organizacija obvlada celega človeka – njegovo družbeno in zasebno plat. Tak način dela ji bo edini lahko zagotavljal spontano navzočnost v avtonomnih družbenih grupacijah in s tem tudi ves čas aktivno, celo vodilno vlogo, temelječo na dejstvu, da je tudi danes najsposobnejši garant slovenske samozavesti in suverenosti. Temeljno karakteristiko brezrazredne, na energijah avtonomnih družbenih subjektov temelječe družbe, pa bo morala jasneje in odločneje zagotavljati SZDL; v ospredju bosta zlasti njena usklajevalna in kontrolna funkcija. SZDL kot izreden, za sedaj še bolj teoretično kot praktično realiziran prostor srečevanja in usklajevanja interesov, torej tudi zagotavljanje nekakšne narodne sloge, bo verjetno doživela sploh največje spremembe. Kot forum bo potrebno SZDL pospešeno ukinjati, saj je po vsebini svojega dela popolnoma drugačno od drugih družbenopolitičnih organizacij, in jo utemeljevati predvsem kot razpoložljivost, etično moč, utelešenje slovenskega duha in njegove morale.

Ciril
Zlobec

Ne primerjajmo idealitete z resničnostjo

Moja razprava bo nekakšna neposredna, včasih pa tudi posredna polemika s tem in onim, kar je bilo na tem plenumu izrečenega, zato bo nujno v marsičem torzo.

Rad bi ostal v okviru, ki ga je napovedala tema našega srečanja – 4. temeljna točka OF. Zdi se mi, da se v vsej naši razpravi ne moremo znebiti njene zgodovinske teže in njene filozofsko-vsebinske uporabnosti ali neuporabnosti v današnjem trenutku. Nenehno se – tudi jaz seveda – hočeš nočeš spominjamo na Cankarja (dr. Grafenauer in drugi), na njegovo sintagmo o hlapčevstvu in podobnem, kar vse naj bi bilo značilno za slovenski narod, naša prava in poglavitna značajska poteza. Upam si tvegati trditev – kljub temu, da je prisoten tovariš Vidmar, ki je seveda strokovnjak za Cankarja – da morda vendarle razumemo tudi Cankarjevo sintagmo o hlapcih in hlapčevstvu, celo njegovo dramo Hlapci in še marsikaj drugega, nekoliko preveč dobesedno. Zdi se mi, da je Cankarjev vzkrík »Za hlapce rojeni, za hlapce vzgojeni« itd. v bistvu predvsem nekakšna psovka v trenutku pisateljevega nezadovoljstva z lastnim narodom, psovka, kot rečeš komu baraba ob kakem nečastnem dejanju, pa vendar pri tem ne misliš, da je takšen človek v svoji celotni človeški podobi resnično in za zmerom tak. Kajti isti Cankar je napisal o slovenskem narodu Kurenta, to visoko pesnitev, pa Očiščenje in pomlajenje, upornega Hlapca Jerneja in še kaj. Torej: Naj priznamo Cankarju totalen dualizem ali pa umetništvu zakonitost, da lahko pisatelj v določenih trenutkih poantira ali že kar karikira določeno posebnost časa, naroda ali celo lastnega razpoloženja in jo izpostavi kot prevladujočo, ne da bi to potem imelo ali moralo imeti nepremakljivo zgodovinsko težo za vse čase. Če torej tako gledam na Cankarja, ne vidim posebnega prepada med njegovo znamenito izjavo o

hlapcih in 4. temeljno točko OF, ki jo razumem, če mislim na njeno uporabnost, kot neke vrste sofizem ali, še bolje, kot aktivno utopijo. Aktivna utopija pa pomeni vizijo, ki si postavlja v bistvu morda res neuresničljive cilje, vendar pa take, ki vanje, vsaj tisti trenutek, ko jih formulira, tudi verjame, pogosto celo strastno verjame, in zato tudi vso svojo akcijo usmerja tako, da bi jih uresničila. Rezultat tega je navadno polovičen, uresničen le v določenem odstotku, toda če je utopija dovolj atraktivna, če zbuja zaupanje, pričakovanje, je tudi ta polovični rezultat konec koncev pozitiven. In mislim, da v našem primeru lahko z zgodovinsko preverljivostjo ugotovimo, da je bil rezultat preoblikovanja slovenskega narodnega značaja izrazito pozitiven.

Boleče me je presenetilo, ko sem poslušal referate svojih kolegov, saj se ni nihče spomnil, ko je razmišljal o preobrazbi slovenskega narodnega značaja, ki da se je zgodila ali ne, nekega dejstva, ki je po mojem izjemnega pomena. Ves čas namreč obravnavamo 4. temeljno točko OF samo v luči revolucije, to se pravi z razrednega vidika ali pa že kar samo s političnega vidika povojnega razvoja slovenske družbe v luči ideologije, ki temelji na razrednosti, in premalo upoštevamo narodnoosvobodilni boj. To, da je OF kot politična sila usposobila slovenske množice, da so čisto konkretno, v vojaškem in vojnem smislu, osvobodile in priključile matici skoraj tretjino slovenskega ozemlja oziroma: skoraj tretjina slovenskega ozemlja se je po zaslugi tega boja priključila matici, je prav gotovo vplivalo na preoblikovanje slovenskega narodnega značaja in še zmerom vpliva, in mislim da vpliva pozitivno, ker mu daje dimenzijo mediteranske odprtosti v nasprotju z »ekspresionistično« nemško zaprtostjo vase, značilno za našo duhovnost v preteklosti, torej tudi za naš narodni »značaj«. Ne bi rad, da bi me kolegi iz osrednjih pokrajin napačno razumeli, da bi bili morda kakorkoli prizadeti ob tej moji pripombi, mislim pa, da ne priznavati tega uspeha NOB pomeni hudo politično, zgodovinsko in človeško zmoto, nehoteno seveda, kot je nehotena sleherna zmota. Zdi se mi tudi, da vsa naša razprava – no, ne prav vsa, v dobršnem delu pa – poteka na ravni, ki je tipično slovenska. Najbrž tudi drugi narodi ugotavljajo, da so njihove zmote in napake tipično njihove, ampak naša napaka je prav gotovo v tem, da se v trenutkih, ko je družbena ali nacionalna stiska največja, otepamo z dvema pojmom: z realiteto in idealiteto. Drugo z drugo ocenjujemo in smo v zadregi. Tako se obnašamo tudi v tem primeru: ves čas mislim na sedanje razmere v Sloveniji in Jugoslaviji, na ekonomski in politični položaj v tem trenutku, na preveliko moč ali nemoč ZK, edine politične stranke v družbi ob siceršnji množici političnih organizacij, na razne bolj ali manj vznemirljive dejavnosti, ki smo jim priča, kot na primer razprave o civilni družbi, o ugovoru vesti pri služenju vojaškega roka itd. Vse to primerjamo s preteklostjo, ki pa je bila drugačna, ali z družbenimi sistemi, ki so drugačni od našega. Naj to ilustriram s primerom s tega plenuma, ki se že nekaj let vztrajno pojavlja v naši publicistiki: omenjen je bil Dušan Pirjevec, njegova izjava, ko je, kot pravimo, »polagal svoje zadnje račune«, ko je torej poskušal dati svojemu življenju in pogledu na svet dokončno etično veljavnost. Takšna Pirjevčeva izjava – govorim z vso pieteto – nastala v čisto posebnih okoliščinah in individualnem človeškem razpoloženju, se v tej razpravi pojavlja kot antipod čisto konkretni podobi naše revolucije v letih 1941–1945, kar je seveda nesmisel ali vsaj sporno. Če že gre za primerjave, bi bilo v tem primeru bolj pravično, če bi primerjali Dušana Pirjevca tik pred smrtjo z Dušanom

Pirjevцем v letih 1941–1945 in na tej osnovi iskali primer za preobrazbo slovenskega značaja, kako lahko nekdo doživi tako veliko, notranjo, psihološko, moralnoetično spremembo, preobrazbo značaja v pravem pomenu besede. Ne vrednotim te spremembe, rad bi le opozoril, kako težko in krivično je včasih primerjati realiteto z idealiteto. Pa še to na različnih ravneh, v različnih časih, v različnih razmerah.

Na tem plenumu filozofsko dokazujemo, da je 4. temeljna točka OF pravzaprav nekonzistentna, neuresničljiva in podobno, zato smo ji seveda pripravljeno pripisati atribut propagandne geste v zgodovinskem trenutku, ko je bila taka propagandna poteza potrebna in akcijsko tvorna. Ob tem se spominjam znane sintagme iz francoske revolucije, ki je postala ideal vseh drugih poznejših revolucij, pa ne samo meščanskih, in je morda ena najbolj bleščečih oznak človeških hotenj v vsej zgodovini: svoboda, enakost, bratstvo. Podrobna historična in vsakršna izkustvena analiza dokazuje, da to slovito geslo francoske revolucije ni bilo nikoli in nikjer uresničeno, pravzaprav v nobenem primeru uresničljivo, pa vendar je bilo in ostaja pomembno gibal vseh velikih družbenih premikov. Sociologi, tudi tu navzoči, bi lahko prepričljiveje od mene dokazali, da se v praktičnem življenju že svoboda in enakost – če bratsko kot etično kategorijo pustimo ob strani – praviloma izključujeta. Popolna svoboda ruši enakost, popolna enakost je možna samo z dirigirano politično voljo, ki svobodo pravzaprav odpravlja ali jo vsaj bistveno omejuje – če se namreč gremo absolutizacijo teh pojmov. Toliko bolj, če idealiteto, ki jo ti pojmi v nas zbujejo, primerjamo s stvarnostjo, ki jo vsi živimo.

Zdi se mi, da je slovenski narod v NOB in revoluciji postavil ob to meščansko geslo (o njem ne govorim z nikakršnim pejorativnim prizvokom, obratno: z vsem spoštovanjem) še ambicioznejšo parolo: Bratstvo in enotnost, pri tem pa naj bi enotnost že nekako apriorno zajemala svobodo in enakost ali pa bila apriorni porok zanju. Vsi vemo, da je to idealiteta, ki se ne more uresničiti, je pa kot družbeni cilj še zmerom pozitivna: prizadevati si za bratstvo, za enotnost, ki pa naj ne bi bila takšne narave, da bi človeka oropala njegove individualnosti, njegove osebne svobode in torej pravice do različnosti, je pozitivno prizadevanje, ki vsebuje vse prvine že citirane sintagme iz francoske revolucije pred dvesto leti in pomeni nasploh najplemenitejšo ambicijo človeka in narodov. Nekakšno sintagmo smo oblikovali in preoblikovali celo na teh naših kulturnih plenutih. Najprej smo govorili o *enotnem* slovenskem kulturnem prostoru, pozneje smo ugotovili, da se v vsakdanji praksi pojem enotnosti bije s pluralizmom, za katerega se vsi zavzemamo, da bi nam torej mogel krniti našo individualno, nacionalno in družbeno identiteto in pomeniti, če bi se zanj programsko in vztrajno zavzemali, neke vrste ideološko nasilje, in tako smo se odločili za *skupen* slovenski kulturni prostor. Mislim, da je bilo to zelo pametno. Hočem reči: stvari, ki so v določenih trenutkih mobilizacijsko lahko zelo pozitivne, terjajo v razvoju ustrezne popravke ali pa sami začenjamo v njih odkrivati drugačno vsebino, drugačen pomen.

In če sedaj svoje razmišljanje strnem: ta naš plenum – nehote sem danes ob njem nekajkrat pomislil na Forum kulture lani v Budimpešti, na katerem sem (tudi sam) sodeloval in je bila na njem zbrana evropska kulturna, diplomatska in politična elita – je po svoji kakovostni ravni spodbudno visok, nima pa in ne more imeti niti približno take odmevnosti kot budimpeštanski evropski Forum. S tem hočem reči, kako mi ves čas roji

po glavi povsem jasna vednost o naši usojenosti, ko tudi pametne stvari ostanejo relativno brezodmevne ali pa z malo odmevnosti, kar pa nas ne bi smelo demoralizirati. Če se strinjamo z mislijo, da smo predvsem sami sebi odgovorni za svojo usodo. Zato tudi ni najpomembnejše, kaj drugi mislijo o nas, ampak naša kritična zavest o sebi.

In ko takole, tudi tale trenutek, razmišljam o sebi in vseh nas na tem plenumu, mi vztrajno sili pred oči tisti svinčeni pajacek iz otroških let, ki zmerom obstane na nogah, kakorkoli ga obračaš. Morda neustrezna asociacija, a ne morem se je znebiti, zdi se mi namreč, da se tudi mi vselej znajdemo v takšnem položaju: o čemerkoli govorimo, o filozofiji, zgodovini, o družbenih in socialnih problemih našega vsakdanjika, prej ali slej se zavemo, da pravzaprav že kar ves čas tiščimo sredi globoke zaskrbljenosti nad svojo usodo in je slovenstvo kar naprej naša osrednja tema. Tudi tu, kot rečeno, na tem plenumu, in tako bo še dolgo. Ker pa z razpravami na to temo pogosto prihajamo v določena navzkrižja z drugimi narodi v Jugoslaviji (takšen je vsaj videz), bi predlagal, da zberemo potreben pogum in morda prihodnje leto skličemo enega svojih plenumov z gosti iz vse Jugoslavije, pa ne s takimi, za katere vnaprej pričakujemo da nam bodo pritrjevali, ampak z gosti, za katere vemo, da mislijo drugače, morda celo nasprotno od nas. Tak plenum bi omogočil razpravo, na kateri bi vsaj poskušali razrešiti nekatera navzkrižja, ki so zdaj prepogosto vzrok medsebojnega nerazumevanja in nezaupanja. Mene bi prav nič ne motilo, če bi se na takem plenumu srečal na primer s Stipetom Šuvarjem in drugimi, za katere vemo, da v marsičem drugače mislijo. Tudi za nas Slovence je usodno, če kar naprej, v strahu za svojo identiteto, živimo s tremi predstavami o sebi. Eno smo si ustvarili za interno uporabo, drugo za odnose z drugimi narodi v Jugoslaviji, tretjo v svojih stikih s svetom. Biti moramo dovolj samozavestni, pa tudi samokritični, da bomo z eno in isto podobo o sebi, toda preverjeno, pretehtano odprto komunicirali znotraj lastnega kolektiva, znotraj lastne narodne skupnosti pa tudi v Jugoslaviji in v svetu. Mislim, da bi se morala tako obnašati tudi slovenska politika. Potem bi bilo manj nespozumov in manj nedvoumnosti.